

ezoterija pisma*

nebojša vasović

samo tajne šifre koje određuju i predodređuju sudbinu svakog pojedinog života, oni imaju i svoje materijalne odraze u svetu prirode. Evo kako Koder »slika« blizance:

Blizanci ko od beloga praška
Na dondici mliovite leje,
Kuju im je vil otusetila
Ljuljakju se doledole zrâkom.
Na Celu im Zvezda.....
Na Prsima »Majkina dušica«
A na njojzi kapljica od mleka.

I dok blizanci cvetanjem i rađanjem najavljuju dolazak proleća, rak (juni) je sav u znaku letnje svetlosti:

Rak rumen, kand' ga je prostrujilo
Laksajuće Sunce, u večernjoj
Zapur oblastini, kanda s' ljulja
U svetoga Mora plauzini
Na prsima Zvezda...

Celina pod naslovom *Ribice (februar)*, od svega tri stiha, predstavlja možda najuspeliju i poetski najspregnutiju pesmu iz ovog ciklusa:

Sa zlatnom Ivicom nevin usta,
S nemom ikrom i vetrastim mlečcem.
Tek sujeta na Suncu i Zrâku.

Proučavao ce Koderovog dela zbunjivalo je često i to što se u njegovoj poeziji nigde ne mogu naći tragovi neposrednih uticaja, niti iz naše niti iz stranih pesničkih tradicija. Međutim, najveća zabluda bi bila misliti da je to otuda što Koder nije dovoljno poznao svet poezije i književnosti. Koliko je bilo Koderovo poznavanje literature i kolika je bila njegova ljubav prema književnostima drugih tradicija, najbolje svedoči Jakov Ignjatović u svojim *Memoarima*: »Klasičnu književnost osobito je studirao. Valjda nije bilo štampanog klasika grčkog kog nije čitao, ne samo čitao, već i citate napamet izvesti mogao. Ksenofon, Tukidid, svi redom. Omirovu *Ilijadu* gotovo je napamet znao, i đacima koji su hteli tumačio je. Od srpskih književnika najvećma je uvažavao Dositeja i Simu Sarajliju. Sarajliju je držao za najvećeg srpskog pesnika, i što se dubine tiče, sravnjivao ga je u mnogome sa Šekspirom, kog je kroz i unakrst pročitao i shvatao«.

Međutim, i pored univerzalnog obrazovanja, Koder se nije slepo povodio za piscima iz drugih kulturnih tradicija i sredina. Bio je, kao što smo već istakli, kosmopolit, ali nije nimalo previđao kontekst kulturne tradicije kojoj je i sam pripadao. Nije pokušavao da oponaša ne samo strane, već ni one srpske pisce koje je cenio, kao Simu Sarajliju ili Dositeja. Svoje pesničko delo stvarao je u skladu sa svojim htenjima, a ne po meri velikana drugih književnosti za kojima su se često povodili naši pesnici romantičari. Tako je, na primer, Sima Sarajlija neprestano imao na umu Homera i njegovu epopeju, Njegoš Milтона, Zmaj Hajnea, Laza Homera, Šekspira i Šilera. Samo se za Koderu ne može reći da se neposrednije inspirisao bilo kojim našim ili stranim pesnikom, iako je mnoge od njih izvršno poznao. On je dosledno verovao da će stvoriti jedan potpuno novi pesnički jezik i da će u svojoj poeziji otelotvoriti ono čega do tada u knjigama nije bilo.

Gde onda tražiti izvore Koderove inspiracije i eventualne, makar i daleke, uticaje? Vredelo bi, svakako, napomenuti elemente paganske i hrišćanske mitologije, uticaje filozofskog idealizma, a svakako i uticaje ezoterijske, astrološke, a posebno i kabalističke.

Zadržaćemo se posebno najpre na astrološkim, a potom na kabalističkim uticajima u njegovom delu. Koder je voleo da se druži s onima koji umeju da gataju, da leče travama, da razgovaraju s mrtvima, da tumače snove. Za njega, gatati znači »tolkovati dance i prosutu Zvezdu«, to jest dozivati u svesti imaginativne slike, spajati u jedno ono što običajnoj svesti izgleda udaljeno i nespojivo. Gatanje i predviđanje, čaranje i naslućivanje više su sredstva kojima se izaziva napon poetske imaginacije nego način da se nešto sazna o našem svakodnevnom životu, koji, bar što se Koderu tiče, i nije predmet poezije.

Koderova inspiracija astrologijom našla je odraza naročito u njegovom ciklusu posvećenom astrološkim znacima u *Mitologijama*. Dvanaest astroloških znakova koji predstavljaju dvanaest etapa jednog vremenskog ciklusa zapravo su dvanaest senki koje bog šalje s neba na zemlju. Svakome od ovih znakova Koder posvećuje po jednu celinu koja ima svoju poetsku samostalnost i može se smatrati posebnom pesmom. Tako se ovaj ciklus sastoji iz dvanaest pesama: *Blizanci, Rak, Laf, Deve, Vesi, Skorpija, Strelac, Kozerog, Vodolej, Ribica, Ovan i Telac ili Bik*. Ono što Koderu interesuje i privlači astrologiji nije toliko upitanost nad onim što će se ili neće desiti u svakodnevnom životu, već upitanost nad onim šta se sve pod uticajem astrološke uobrazilje može desiti u poetskom jeziku. Otuda on ne prenosi astrološke predstave u stihove, već se njihovim imaginativnim potencijalom nadahnjuje. Kod Koderu astrološki znaci nisu

Kao što vidimo, Koder astrološke znake najčešće slika kao pojedine mene, cikluse prirodnih promena. No, Koder se ne zadovoljava time da ove mene opiše, on u njima vidi ritam prirode koji ostavlja pečat na svemu što u određenom trenutku postoji ili se tog trenutka rađa. Otuda se astrološki znaci nikada ne mogu odnositi samo na ono što je pojedinačno nego i na opšte. Oni nisu šifre pojedinačnih sudbina, kako se to ponekad u popularnoj astrologiji tumači, nego taktovi jednog sveopšteg, objedinjujućeg ritma prirode, koji pojedinačne živote spaja s ukupnošću prirode, mikrokosmos sa svetom makrokosmosa. Koderov ciklus o astrološkim znacima u *Mitologijama* nije ni puka deskripcija prirodnih fenomena, niti pak emotivno, a još manje sentimentalno uživanje u svet prirode. A ponajmanje je u pitanju pesnikovo praznoverje uobličeno u stihove. Možda se najbolje upravo u ovom ciklusu vidi u kojoj meri pesnikova početna inspiracija biva preoblikovana i podređena zakonitostima pesničkog jezika i pesnikove imaginacije. I ne samo u ovom ciklusu, nego i u celom svom delu, Koder izgrađuje jednu sliku prirode koja se ne može naći kod drugih naših romantičara. On se ne zadovoljava time da prirodu opisuje, niti mu priroda služi da bi u nju projektovao svoj emocionalno uzrujani ego. Način na koji on doživljava i slika prirodu je imaginativan, lišen opštih mesta. Ni kod jednog Koderovog savremenika nećemo pročitati da se u Suncu nalaze »smislicelne točke«, da su zvezde »bezglasna pisma«, da je Mesec »noćna lutka«, da je atom vremena »preskočica«. Najzad, samo kod Koderu ćemo naći ovakav tip poetske slike:

Iz Lafa je sva zemska gustina
Izvetrila, sa Suncem romori
Mlekozaboravac ne seća se dojke!

Pored astroloških uticaja, u Koderovom delu trebalo bi svakako istaći i uticaje kabalističke. U slučaju Koderovog dela možda i ne bi bilo najbolje tragati za kabalističkim uticajima samo, na primer, na nivou simbolike brojeva. Ako takvi uticaji postoje, onda bi ih trebalo potražiti na nivou Koderovog shvaćanja poezije i poetskog jezika, dakle, u onome što njegovo delo sadrži implicitno, a ne izgovara eksplicitno. Jer, nigde se u njegovoj poeziji ništa ne otkriva na jednoznačan i nedvosmislen način, baš kao ni u samom kabalističkom učenju.

Ne bi bilo nemoguće pretpostaviti da se Koderova inspiracija kabalističkim učenjima nagoveštava već u samom nadimku koji je za sebe iskovao pesnik Đorđe Marković. U svojim *Memoarima* Jakov Ignjatović kaže da je nadimak Koder pesnik izveo iz imena *Katter*, koje na staronemačkom označava mačku. Nema sumnje, način na koji je Koder jednom u šali objasnio zašto je, imajući na umu ovu životinju, uzeo njeno ime za svoj nadimak, nije nimalo neuverljiv. To objašnjavanje zaista otkriva bitna svojstva Koderovog karaktera. Mačka je, kako je govorio Koder, »plemenita životinja, slobodoumna, ne da se lancem vezati kao ker, i opet služiti ili za drugog se samo mučiti kao magarac. Neodvisnost je karakteristika mačke; živi kao mačka, to je slobodno živeti«. Međutim, i sam Ignjatović, imajući na umu Koderovu sklonost ka humoru, ironiji, pa i samoironiji, nakon ovog svedočanstva dodaje da je Koder na ovaj način protumačio »svoje koderstvo« u jednoj određenoj prilici. I dalje, primećuje Ignjatović: »U drugim prilikama možda je drugu versiju istaknuo«.

Savim je verovatno da je Koder imao jednu svetovnu interpretaciju svog nadimka, koju je nudio i drugima, pri tom ih još i uveseljavajući, i drugu, koja je bila mistička i o kojoj ni s kim nije govorio. Nije nemoguće pretpostaviti da se u pesnikovom nadimku Koder krije sećanje na reč *Keter*, jednu od osnovnih reči u *Zoharu*. Prema Kabali, »Keter je mozak

svih stvaralačkih emanacija i kruna sefirotskog drveta koje je, u nekom smislu, genealoško drvo stvaralačkih manifestacija u svetu. Reč Koder, u ovom slučaju, ne bi bukvalno označavala samu ličnost pesnikovu; već smo istakli da Koder nije bio ni najmanje egocentričan ni kao čovek, a još manje kao umetnik. Reč Koder, ukoliko se pretpostavi njena veza s rečju *Keter*, mogla bi da označava ideal pesnika Đorđa Markovića. Po tom shvatanju, poezija sama nije drugo do *Keter*, vrhovna, životodavna tačka, nedokučiva moć koja stvara sam život. Nadimak Koder, u slučaju da je izveden od *Keter*, ne bi bio nadimak za samo jednu konkretnu ličnost, Đorđa Markovića. Reč Koder nije puka zamena njegovom imenu, to je oznaka ideala, onoga što Đorđe Marković kao umetnik želi da bude: stvaralac koji, poput vrhovne tačke *Keter*, iz početka stvara jednu sveobuhvatnu i duhovnu, višespratnu i višeslojnu kreaciju. Sama zvukovna podudarnost reči *Koder* i *Keter* ne bi, naravno, za nas, mogla imati nekog naročito značenja kada sam metaforični opis tačke *Keter* u *Zoharu* ne bi toliko podsećao na Koderovu viziju jedne višeslojne duhovne stvarnosti, na strukturu višeslojno šifrovanog, tajanstvenog jezika koji nalazimo u njegovom delu, kao uostalom i u delima nekih drugih pesnika bliskih simbolizmu. U *Zoharu* piše: »Počev od tajanstvene vrhovne tačke pa sve do poslednjeg stepena kreacije, sve služi kao odeća jednoj vrhunskoj stvari i tako dalje... Vrhovna tačka širi ogromnu svetlost takve finoće da ova prodire svuda. Tako se oko te tačke stvara jedna palata koja joj služi kao odeća. Svetlost vrhovne tačke je neshvatljivo fina, svetlost palate, koja joj je podređena, takođe stvara jedan tamni krug oko nje. Ali, svetlost prve palate, iako podređena svetlosti vrhovne tačke, i sama je ogromne svetlosti, pa tako oko nje stvara drugu palatu, koja joj služi kao odeća, u neku ruku, i tako redom: tako, počev od vrhovne tačke, sve lestvice kreacije samo su ljuske jedne drugima...«

U Koderovoj poeziji, takođe, svaki je glas ljuska nekog drugog glasa, svaki je sinonim ljuska nekog drugog sinonima, svaka je reč ljuska neke druge reči, svaka razjasnica ljuska je neke druge razjasnice, i najzad — sam tekst njegove poezije samo je ljuska nekog pretpostavljenog izvornog teksta. Čitav Koderov jezik mogao bi se nazvati nekom vrstom »hijeroglifne monade«. »Hijeroglifna monada«, izraz koji upotrebljava engleski kabalista Džon Di da bi opisao »vrhovnu tačku«, mogao bi se isto tako odnositi na višeslojnu strukturu Koderove duhovne vizije i, istovremeno, na višeslojnu strukturu njegovog poetskog jezika.

Naravno, ne bi trebalo misliti da je Koder od ezoterijskih učenja bio u dosluhu samo s kabalističkim, niti pak tvrditi da se on dosledno držao samih kabalističkih učenja s kojima je bez sumnje mogao da dođe u dodir još za vreme svojih studija u Pešti, zatim u Novom Sadu, družeći se s novosadskim rabinom, a i kasnije, tokom mnogih svojih putovanja i proučavanja najrazličitijih oblasti. Najvenovatnije je da se u njegovom delu prepliću elementi različitih ezoterijskih učenja. No, ono što je još važnije jeste to da su svi ti elementi preoblikovani tako da postoje pre svega na nivou poetskog jezika, kao poezija. Istraživači Koderovog dela moći će u njegovoj poeziji da nađu elemente najrazličitijih duhovnih stavova, od agnosticizma pa do vere u mogućnost nekog tajnog ezoterijskog promisla. Jedno je, međutim, sigurno: Koderova duhovnost teško se može dovesti u vezu s kategorijama i shvatanjima bilo koje zvanične religije. Ako je Koder i kao ličnost i kao pesnik imao neki religijski ideal, onda je taj ideal bio, kao i njegov poetski jezik, izvan-umni u odnosu na tadašnju predstavu duhovnosti i religioznosti. Upravo zato, Koderu je uspelo da u svoje delo utka neke od najneobičnijih molitvi na našem jeziku. Nije lako de-

šifrovati kome su one zapravo upućene (u njima se pominje Tvorac, ali to nije bog hrišćanske ortodoksije), ali su magija jezika i snaga imaginacije u njima jedinstveni u našoj poeziji:

Daj mi Tvorče, tvoje sam odojče!
Ti bliznacah rodoslov'e znađeš.
Jer pučimu, šijješ, paraš, čaraš.
Magliš, vedriš, tračiš i ponavljaš,
.....
Daj da primim veselo odelo!
Moje Jelo, Zemsko je Opelo,
.....

Počuj silni! čije ime slavi
Riba, Zvezde, sa Mesecom Sunce,
Svo slivište vnutreno ognjište
Silmir mora! Neboblist-Gromorli!
Il' u Zvezdu ti mene pretvori,
Il leptira sa mrtvačkom glavom
Da se cveta usudištem sladim.

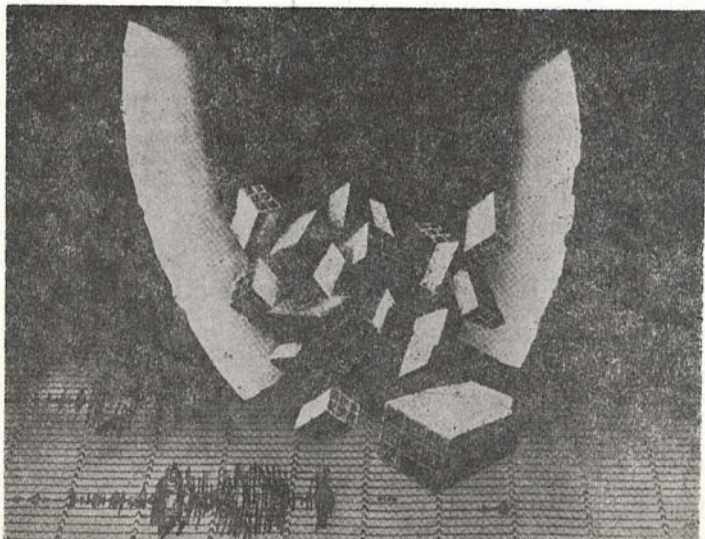
Vredelo bi svakako pomenuti i jednu drugu molitvu, od svega tri stiha, koja po dubini molitvene želje prevazilazi okvire bilo kog zvaničnog religijskog rečnika:

Ev' molitve, ev' od te šta ištem!
Razpraškaj me u moja Načala
Da preminem iz Mraka u vedro.

Koder je, kao što znamo, jezik učio delimično i od žena, dakle, od onih koji govore a ne od onih koji pišu. Međutim, on se, istovremeno, najviše od svih naših romantičara udaljio od norme usmenog govora. Istina za kojom je on tragao bila je istina pisma, istina pisanja, a ne govora. Koderova pesnička ezoterija uspostavlja se kroz pisanje, kroz jezik koji, iako u podsvesti nosi sećanje na razne vrste govora, postaje moguć samo u pismu. U svojoj knjizi *Reči i stvari*, Mišel Fuko kaže: »Ezoterizam u XVI veku je fenomen pisane, a ne govorne reči. U svakom slučaju, ova poslednja je lišena svoje vlasti, ona je — kažu Vižner i Dire — samo ženski deo jezika, kao njen pasivni intelekt; pisana reč je aktivni intelekt, 'muški princip' jezika. Samo ona čuva istinu.«

Kad je u pitanju Koderovo delo, važno je istaći sledeće: njegovo delo nije dokument o ezoteriji koju je u sebi krio magijski i vradžbinski govor ondašnjih žena, ono je ezoterija pisane reči. Dakle, ne dokument govorne ezoterije, nego uspostavljanje pisma kao ezoterijskog, ne ezoterija govora prenesena u pismo, nego ezoterija pisma. Tajna za kojom Koder traga nije formulisana ni data u magijskom govoru ondašnjih gataru i vračara, ona će se tek u njegovom pisanju uspostaviti kao tajna. Jer kod Koderu, za razliku od jezika travoukih starica i vračara, jezik krije tajnu o sebi a ne o onome šta će se desiti. Njegov jezik ne predviđa niti objašnjava neki budući, tajanstveni događaj, on sam je tajanstveno događanje. Kod Koderu, mišta se neće tek desiti, dešava se samo jezik. Koderov jezik tako nije ostao samo na nivou magijske želje i magijskog jezika. Jer, da je ostao potpuno u okvirima magijsko-vradžbinskog, Koder bi, bez sumnje, zapao u klopku koju je kroz čitavo svoje delo hteo da izbegne: time bi jezik pretvorio u sredstvo. Za Koderu, reč nije sredstvo kojim treba predvideti ili predodrediti budućnost, ona mi je način da se tajna pomeri u budućnost. Za njega, ona je prisustvo tajne u tekstu koji se ispisuje. Ako je proricanje odnos između reči i budućnosti, poezija je odnos između reči i Tajne, koji se uspostavlja u pismu. Koderovo delo je dobar primer kako se od govora kao »ženskog dela jezika« ne može doslovnim preuzimanjem stvoriti pismo. »Aktivni intelekt« ili »muški princip jezika«, kako bi rekli Vižner i Dire, daje se uspostaviti tek kroz pisanje.

Objašnjavajući kakva je uloga »komentar« u odnosu na izvorni tekst u onome što on naziva epistemè renesanse, Fuko kaže: »Odražavajući jezik u prodoru ka svom biću i ispitujući ga u smjeru otkrivanja njegove tajne, komentar se zaustavlja pred padinom prethodnog teksta i postavlja sebi nemoguć, uvijek obnavljan zadatak da u sebi ponovi rađanje teksta: on ga sakralizuje«. Koderove razjasnice su vrsta »komentar« upravo u ovom smislu, a ne u smislu dešifrovanja. Tekst nije rebus koji u komentaru sadrži svoje razrešenje, on je dosledno zastiranje sveta uz pomoć jezika. Razjasnica ne vodi iz stiha i jezika u svet, ona pomaže da stih i jezik ostaju u samima sebi. Jezik poezije služi se razjasnicom da bi sam sebe sakralizovao iznutra. Koder piše razjasnice ne da bi izašao iz jezika, već da bi uvek iznova mogao da mu se vrati, da bi u njemu istrajavao uprkos sirenskih poziva koji ga navode na to da najzad »kaže«, da se izjasni, da »objasni« svet kao ono što je izvan jezika. U Koderovom poetskom jeziku nije sakriven nikakav »sadržaj«, sakrivena je samo neprozirnost i neuhvatljivost samog jezika. Pošto ovaj jezik teži da se stvara sam u sebi, mišta mu zapravo i ne prethodi. Ovaj jezik bi trebalo da bude sam Početak. A ono što je na početku, uvek ostaje obavijeno velom tajne i delom nerazumljivo. Koderovo pesničko delo na autentičan način manifestuje enigmatičnu suštinu jezika: bilo da jezik preuzima mo od drugih ili da ga iz početka stvaramo, kao sam Koder, jezik nam izmiče ne otkrivajući svoju tajnu.

jože spacial: kompozicija II, 1981, akvatinta

* Esej iz knjige o Koderu.